

কবিত্ব সৰস্বতীৰ জয়দৰ্থ বধ কাব্যৰ কৈলাস বৰ্ণনা অংশত প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰণ

ডিম্পী দাস

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ

সংক্ষিপ্তসাৰ : প্ৰাক শংকৰী যুগৰ এগৰাকী বিশিষ্ট কবি হৈছে কবিত্ব সৰস্বতী। কবিত্ব সৰস্বতীক হেম সৰস্বতীৰ সমসাময়িক কবি বুলি জনা যায়। এই কবিত্ব সৰস্বতীৰেই এখন গুৰুত্বপূৰ্ণ কাব্য হৈছে ‘জয়দৰ্থ বধ’। মহাভাৰতৰ দ্রোণ পৰ্বৰ সহায় লৈ তেওঁ এই কাব্যখন বচনা কৰে। জয়দৰ্থ বধ সম্পূৰ্ণ ৰূপত পাবলৈ নাই, কেৱল কৈলাস বৰ্ণনা অংশতহে কবিৰ কবিত্ব শক্তিৰ পৰিচয় পোৱা যায়। কবিয়ে প্ৰকৃতিৰ ভিন্ন উপাদানক এই কৈলাস বৰ্ণনাৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। তেওঁ যি প্ৰাকৃতিক জগতৰ বৰ্ণনা কৈলাস বৰ্ণনা অংশত দিছে সিয়ে বসন্ত কালৰ এখনি সুন্দৰ প্ৰতিচ্ছবি দাঙি ধৰিছে। এই গৱেষণা পত্ৰত কবিত্ব সৰস্বতীৰ জয়দৰ্থ বধৰ অন্তৰ্গত কৈলাস বৰ্ণনাত কিদৰে প্ৰকৃতিৰ মনোৰম দৃশ্যই ঠাই পাইছে, তাকে বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰা হৈছে। গৱেষণা কাৰ্যটিত বৰ্ণনাধৰ্মী আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰা হ'ব।

বীজ শব্দবাজি : জয়দৰ্থ বধ, কৈলাস বৰ্ণনা, প্ৰকৃতি, কবিত্ব সৰস্বতী।

১.০ অৱতৰণিকা : অসমীয়া সার্থক লিখিত সাহিত্যৰ যুগৰ আৰম্ভণি ত্ৰয়োদশ-চতুর্দশ শতিকাত হোৱা বুলি ক'ব পৰা যায়। ইয়াৰ লগে লগেই অসমীয়া সাহিত্যত মধ্যযুগৰ সূচনা হয় আৰু এই যুগক তলত দিয়া ধৰণে ভগাৰ পাৰি—

ক) ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ পৰা ঘোড়শ শতিকালৈকে— প্ৰাক শংকৰী যুগ।

খ) ঘোড়শ শতিকাৰ পৰা সপ্তদশ শতিকাৰ শেষলৈকে— বৈষণে বা শংকৰী যুগ।

গ) সপ্তদশ শতিকাৰ শেষ ভাগৰ পৰা উনবিংশ শতিকাৰ আগ ভাগলৈকে— উভৰ বৈষণে বা বিস্তাৰ যুগ।

প্ৰাক-শংকৰী যুগৰ উল্লেখযোগ্য কবিকেইজন হৈছে মাধৰ কন্দলি, হেম সৰস্বতী, ৰুদ্ৰ কন্দলি, হৰিবৰ বিপ্র আৰু কবিত্ব সৰস্বতী। এওঁলোকে কাব্য বচনা কৰিছিল ত্ৰয়োদশ-চতুর্দশ শতিকাৰ ভিতৰত। মূলতঃ এই যুগৰ কবিসকলৰ আটাইবোৰ বচনা পদ্যত সৃষ্টি হৈছিল। এই কবিসকলে ৰামায়ণ, মহাভাৰত, পুৰাণ আদিৰ পৰা বিষয়বস্তু সংগ্ৰহ কৰি কাব্য বচনা কৰিছিল। কবিত্ব সৰস্বতীৰ জয়দৰ্থ বধ সম্পূৰ্ণৰূপত এতিয়ালৈ উদ্বাৰ হোৱা নাই যদিও

হেমচন্দ্র গোসামী সংগৃহীত অসমীয়া সাহিত্য চানেকিত থকা জয়দুর্ধ বধৰ কৈলাস বৰ্ণনা অংশটিতেই কবিৰ কবিত্ব শক্তিৰ পৰিচয় পোৱা যায়। শিৱৰ কৈলাসত বিভিন্ন ফল-ফুলে কিদৰে সুন্দৰ ঝাতু-প্ৰকৃতিৰ পৰিচয় দিছে তাৰ আভাস কৈলাস বৰ্ণনাৰ জৰিয়তে সুন্দৰকৈ পাৰ পাৰি। নিজস্ব কল্পনা আৰু উত্তীৰ্ণী শক্তিৰে কবিবত্ত সৰস্বতীয়ে কৈলাস বৰ্ণনাত প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰণ কৰিছে। ছন্দৰ প্ৰয়োগে প্ৰকৃতিক মেন আৰু অধিক সুন্দৰ ৰূপত তুলি ধৰিছে। অসমৰ ভিন্ন ফল-ফুল-চৰাইৰ বৰ্ণনাটি অসমখন কিমান চহকী তাৰেই আভাস দিছে।

২.০ অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যঃ ১° সত্যেন্দ্রনাথ শৰ্মাই অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্তত উল্লেখ কৰিছে যে খ্ৰান্তীয় চতুৰ্দশ শতকাৰ মাজভাগৰ কবিকণে কবিবত্ত সৰস্বতীক আখ্যা দিব পৰা যায়। কবিবত্ত সৰস্বতীয়ে আত্মপৰিচয়ত ইন্দ্ৰনারায়ণৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। কনকলাল বৰুৱাই ইন্দ্ৰনারায়ণ বজাৰ বাজত্ব কাল নিৰ্ণয় কৰিছে ১৩৫০-৬৫ চন। গতিকে কবিবত্ত সৰস্বতীৰ সময় চতুৰ্দশ শতকাৰ মাজভাগ। কবিবত্ত সৰস্বতীৰ জয়দুর্ধ বধৰ অন্তৰ্গত কৈলাস বৰ্ণনাত থকা প্ৰকৃতিৰ নান্দনিক দৃশ্য তথা উপাদান কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে আৰু তাৰ সুন্দৰ ব্যৱহাৰে কৈলাস বৰ্ণনাক কিদৰে মুখৰিত কৰি তুলিছে, তাক পূৰ্ণ ৰূপত তুলি ধৰাই এই অধ্যয়নৰ মূল লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য।

৩.০ অধ্যয়নৰ পদ্ধতিঃ এই গবেষণা পত্ৰখনিত বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰা হ'ব, লগতে বৰ্ণনামূলক পদ্ধতিৰো প্ৰয়োগ কৰা হ'ব। বিশ্লেষণৰ জৰিয়তে প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰণ ক'ত কেনেকৈ ফুটি উঠিছে তাক ফঁহিয়াই দেখুওৱা হ'ব, লগতে বৰ্ণনাৰ জৰিয়তে কৈলাসৰ বৰ্ণনা সুন্দৰকৈ দাঙি ধৰা হ'ব।

৪.০ অধ্যয়নৰ গুৰুত্বঃ ১ কবিবত্ত সৰস্বতীয়ে মহাভাৰতৰ পৰা জয়দুর্ধ বধৰ অনুবাদ কৰিছে যদিও সম্পূৰ্ণ অনুবাদ

ইয়াৰ পাবলৈ নাই। দ্ৰোগপৰ্বৰ অন্তৰ্গত কৈলাস বৰ্ণনাত কবিব কবিত্ব শক্তিৰ পৰিচয় পোৱা যায়। মূলৰ পৰা ছবহ অনুবাদ কৰিলেও কবিব কবিত্ব শক্তিৰ পৰিচয় কৈলাস বৰ্ণনাৰ যোগেদি পোৱা যায়। কবিবত্ত সৰস্বতীৰ জয়দুর্ধ বধ কাব্যৰ কৈলাস বৰ্ণনা অংশত গুৰুত্বপূৰ্ণ এইকাৰণেই যে কৈলাস বৰ্ণনাত বসন্ত কালৰ দৰে এক সুন্দৰ প্ৰকৃতিৰ দৃশ্য অনুভূত হৈছে। ফল-ফুল, চৰাই-চিৰিকটি, জান-জুৰিয়ে এক নান্দনিক দৃশ্য সৃষ্টি কৰিছে। লগতে ছন্দৰ প্ৰয়োগে, বিশেষকৈ দুলড়ী ছন্দৰ প্ৰয়োগে কাব্যখনিক উচিত মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছে।

৫.০ অধ্যয়নৰ পৰিসৰঃ ‘কবিবত্ত সৰস্বতীৰ জয়দুর্ধ বধ কাব্যৰ কৈলাস বৰ্ণনা অংশত প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰণ’ গবেষণা পত্ৰখনিত কৈলাস নগৰৰ বৰ্ণনা, ভিন্ন তৰহৰ ফল-মূল, গছ-গছনি, চৰাই-চিৰিকটি, শত-শত উদ্যান, শীতল-নিৰ্মল জল, মৌমাখি আদি প্ৰকৃতিৰ ভিন্ন উপাদানৰ লগতে খাষি-মুনিয়ে শিৱক কৰা আৰাধনা, বিৰহীৰ অন্তৰত প্ৰিয়জনক কাষত নাপাই বিৰহে অন্তৰত খুন্দা মাৰি ধৰা, মদনৰ পঞ্চশৰে হৃদয় থান বান কৰা তথা দুলড়ী ছন্দৰ প্ৰয়োগে কৈলাস বৰ্ণনা অংশটিক কিদৰে সোণত সুৱগা কৰি তুলিছে, এই সকলোৰে এই গবেষণা পত্ৰখনিব পৰিসৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত হ'ব।

৬.০ পূৰ্বৰূপ অধ্যয়নৰ সমীক্ষাঃ প্ৰাক-শংকৰী যুগৰ কবি কবিবত্ত সৰস্বতীৰ মহাভাৰতৰ দ্ৰোগ পৰ্বৰ অন্তৰ্গত জয়দুর্ধ বধৰ কৈলাস বৰ্ণনা সম্পর্কে সুকীয়াকৈ তেনে কোনো গ্ৰন্থ পোৱা নাযায় যদিও এই সম্পর্কে ভিন্ন পুঁথিত ভিন্ন প্ৰবন্ধ তথা সৰস্বতীৰ বিষয়ে উল্লেখ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত, হেমতকুমাৰ শৰ্মাৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ দৃষ্টিপাত (১৯৬১), মহেশ্বৰ নেওগৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা (১৯৬২), ডিম্পেশ্বৰ নেওগৰ নতুন পোতৰত অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (১৯৬৭) সত্যেন্দ্রনাথ শৰ্মাৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত (১৯৮১), ভুৱনেশ্বৰী বৈশ্যৰ বৈষ্ণৱ যুগৰ অসমীয়া সাহিত্য (১৯৯০), আদি।

৭.০ মূল অংশ ১ প্রাক-শংকরী যুগৰ এজন উল্লেখযোগ্য কবি হৈছে কবিত্ব সৰস্বতী। এওঁ এখন গুরুত্বপূৰ্ণ কাব্য হৈছে জয়দ্রথ বধ। মহাভাৰতৰ দ্রোণ পৰ্বৰ সহায় কৈ এইখন কাব্য তেওঁ বচনা কৰিছিল। জয়দ্রথ বধ সম্পূৰ্ণ বৃপত উদ্বাৰ হোৱা নাই। উদ্বাৰ হোৱা কৈলাস বৰ্ণনা অংশতে কবিব কবিত্ব শক্তিৰ পৰিচয় পোৱা যায়। মূলৰ পৰা এওঁ হৰহ অনুবাদ কৰিছে যদিও তেওঁৰ কবিত্বৰ প্ৰতিভাৰ পৰিচয় পোৱা যায়। হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি (প্ৰথমখণ্ড)ত সৰস্বতীৰ কৈলাস বৰ্ণনা অংশটো অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। কৈলাস বৰ্ণনাৰ ছন্দ দুলভী আৰু ই ৩৮ টা পদত সীমাবদ্ধ। জয়দ্রথ বধত কুৰক্ষেত্ৰ যুদ্ধত অৰ্জুনৰ পুত্ৰ অভিমন্যুক জয়দ্রথে অন্যায়ভাৱে বধ কৰাৰ কথা আছে। অভিমন্যু বধৰ প্ৰতিশোধ লোৱাৰ বাবে অৰ্জুনে কেনেকৈ জয়দ্রথক বধ কৰিলে, সেয়াই জয়দ্রথ বধৰ কাহিনী। কবিয়ে জয়দ্রথ বধৰ কৈলাস বৰ্ণনা অংশত নিজস্ব কল্পনা আৰু উদ্ভাৱনী শক্তিৰো পৰিচয় দিছে। কবিয়ে ইয়াত নানাবিধ ফল-ফুলেৰে জাতিক্ষাৰ হৈ থকা প্ৰাকৃতিক জগতৰ বৰ্ণনা দিছে। বসন্ত কালৰ এক মণোৰম প্ৰতিচ্ছবি কাব্যত ধৰা দিছে। ইয়াৰ উপৰি শিৰক পূজা কৰা, তপসী, সিদ্ধগণ, শিৰৰ অনুচৰণ বিশ্বাজনক বৰ্ণনা, বিৰহী জনৰ দারণ বিবহ, ৰূপ-যৌৱন, সুন্দৰ-চত্পল ভাৱৰ বৰ্ণনা কৈলাস বৰ্ণনাত পোৱা যায়। জয়দ্রথ বধৰ দ্রোণপৰ্বত অসমৰ ২০ বিধ মান ফলৰ গছ, ২৪ বিধ মান ফুল, ৪ প্ৰকাৰৰ ভিন্ন চৰাইৰ নাম সন্নিবিষ্ট হৈছে। কিন্তু ঘৰৱা উপমা, জতুৱা ঠাঁচৰ প্ৰয়োগ মাধৰ কন্দলি, হৰিবৰ বিপ্ৰৰ দৰে পোৱা নাযায়। অৱশ্যে কবিত্ব সৰস্বতীৰ বৰ্ণনা সহজ-সৰল। কবিত্ব সৰস্বতীয়ে ‘শকুন্তলা উপাখ্যান’ আৰু ‘যৰাতি চৰিত্ৰ’ কাব্য জয়দ্রথ বধ বচনাৰ আগতেই লিখিছিল বুলি জয়দ্রথ বধ কাৰাবত কৈ গৈছে—

“ପଦସଙ୍କେ ଆଦିପର୍ବ କରିଲୋ ବିଚିତ୍ରତ ।

ଶକ୍ତଳା ଉପାଖ୍ୟାନ ସ୍ୟାତି ଚରିତ ।।”

হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী সংগৃহীত “অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি”ত থকা জয়দুর্ঘট বধৰ কৈলাস বৰ্ণনা অংশটি আতি-

ମନୋଗ୍ରାହୀ । ମନୋବମ ପ୍ରାକ୍ ତିକ ସୌନ୍ଦର୍ୟର ବର୍ଣନା କବିଗରାକୀୟେ ସୁନ୍ଦରକୈ ଦି ଗୈଛେ । ଶିରଇ ବାସ କରା କୈଲାମ କେନେ ସୁନ୍ଦର, କେନେ ଉଜ୍ଜଳ ତାକେଇ କୋରା ହେଛେ । ଶତ-ଶତ ଉଦ୍ୟାନର ମାଜତ ଅନେକ ଗଢ-ଗଛନି ହରବ କୈଲାମ ନଗରତ ଦେଖା ପୋରା ଯାଯ । ଭିନ୍ନ ତରହର ଫଳ-ମୂଳ, ଗଢ-ଗଛନି, ଚବାଇ-ଚିରିକଟି, ସରୋବର ଶୋଭା ବର୍ଧନ କବି ଥକା ଫୁଲେ ଚାରିଓଫାଲେ ଯେ ସୋଣତ ସୁରଗାହେ ଚବାଇଛେ । ଚାରିଓଫାଲେ ଯେନ ଫଳ-ଫୁଲ ଡାଳ ଭବି ଲାଗିଛେ—

নানা ধরণৰ ফলে বৃক্ষত এনেদৰে শোভা বৰ্ধন
কৰি আছে আৰু তাৰ নাম কৈ কৈ শেষ কৰিব নোৱাৰিব।
সৰোবৰৰ শীতল নিৰ্মল জলত স্নান কৰি, তাক পান কৰি
দেহ-মন যেন সুস্থ হৈ পৰে লগতে শৰীৰো নিৰ্মল মনৰ
অধিকাৰী হয়। পদুম ফুল আৰু নানা তৰহৰ ফুলে ডালভৰি
শোভা বৰ্ধন কৰিছে আৰু তাত মৌমাখি পৰি মধু পান
কৰিছে। জাকে-জাকে হাঁহবোৰে সেই সৰোবৰত চৰি আছে
আৰু সৰোবৰৰ জলত ক্ষণে-ক্ষণে উৰি ক্রীড়াত মগ্ন হৈ
পৰিছে। লৱঙ্গ, মালতী, সেউটী, চম্পা, নাগেশ্বৰ আদি
ফুলবোৰ হাত মেলিলেই পোৱা অৱস্থাত আছে, লগতে
থোপাথোপে তগৰ-জয়ন্তী ফুল ফুলিছে। ভৰত ফুল হালিন
পৰিছে আৰু ডাল ভাগি পৰিছে। বকুল ফুল সুন্দৰকৈ
ফুলি উঠিছে। তাৰ উপৰিও বন্দুলি, কদম, কেতেকী,
শেৱালি আদি ফুলে উদ্যানখন বিচিত্ৰ ক্ষেত্ৰে সজাই
তলিছে—

କେତେକୀ ପ୍ରାଚୀ

କନକ ଧୂତ୍ର

ଶ୍ରୀମତୀ ମାର୍ବି ଦରଶନ ।

ফলিন শেৱালি

পর্ণে হালি-জালি

ফলে ভৰে ভাগে ডাল

হেনয় শোভন

বিচির উদ্যান

ফুলে তথা সর্বকাল ।।

শিরৰ কৈলাসত পাৰিজাত ফুল থকাৰো উল্লেখ
'জয়দ্রথ বধ'ত পোৱা যায়। কল্পতৰু, পল্লীৱ, অগৰু আদি
নানা তৰহৰ বৃক্ষই কৈলাস বৰ্ধন কৰিছে। এনেদৰে সেই
ঠাইলৈ বসন্তৰ আগমন ঘটিছে আৰু কুলি চৰাইয়ে গীত
জুৰিছে, ভোমোৰাই ও যেন গুণ্ডন তুলিছে আৰু এই বসন্তৰ
আগজাননীত, বসন্তৰ সময়ছোৱাত বিৰহীজনৰ অন্তৰত
দুখে খুন্দা মাৰি ধৰিছে আৰু এই শোক শৰীৰে সহ্য কৰিব
নোৱাৰা শোক, যেন মদনেহে পঞ্চবাণ মাৰি বিৰহীৰ
অন্তৰত বিৰহৰ জুইকুৰা জলায় বাখিছে—

দারুণ বিৰহে

শৰীৰ নসহে

যতেক বিৰহী জন।

পাঞ্চ পাঞ্চ বাণে

দুঃসহ সন্ধানে

হৃদয় দহে মদন ।।

শিরৰ গৃহ পৰ্বত যেন ৰঞ্জৰ এক মহাথান, আৰু
কৈলাসত যেন সিদ্ধগণে যোগ-ধ্যান একান্তমনে কৰি পূণ্য
অৰ্জন কৰে। ভিন্ন তপস্তী, ঋষি-মুনিসকলেও হৰিণৰ
চালৰ ওপৰত পদ্ম আসনত পৰ্বতত বহি নানাবিধ ব্ৰত
পালন কৰি শিৱক সততে পূজা-অৰ্চনা কৰে—

মৃগ চৰ্ম পাৰি

পদ্মাসন কৰি

গিৰি গহুৰত বসি।

নানাবিধ ব্ৰতে

শিৱক সততে

পূজন্ত যত তপসী ।।

উপসংহাৰ : জয়দ্রথ বধৰ সম্পূৰ্ণ অংশটি পাবলৈ নাই।
যিটো অংশ পোৱা গৈছে তাৰ পৰাই কৰিব কৰিত্ব শক্তিৰ
পৰিচয় পোৱা যায়। বিষয়বস্তু বৰ্ণনাৰ দিশৰ ফালৰ পৰা
কৰিবত্ত সৰস্বতী, মাধৱ কন্দলি, হৰিবৰ বিপৰ সমকক্ষ
নহ'লেও তেওঁ এজন প্রাক-শংকৰী যুগৰ উল্লেখ্যোগ্য
কৰি আছিল বুলি নিঃসন্দেহে ক'ব পৰা যায়। কৈলাস
বৰ্ণনাৰ অংশই কৰিবত্ত সৰস্বতীৰ কৰিত্ব শক্তিৰ গুণকেই
প্ৰকাশ কৰে, যাৰ জৰিয়তে প্ৰকৃতিজগতে আমাক কিদৰে
সমৃদ্ধ কৰি ৰাখিছে তাৰ উমান পাৰ পাৰি।

সহায়ক গ্রন্থপঞ্জী :

নেওগ, ডিম্বেশ্বৰ : নতুন পোহৰত অসমীয়া সাহিত্যৰ
বুৰঞ্জী, শুৰনী প্ৰকাশ, ১৯৫৭।

কুমাৰ শৰ্মা, হেমন্ত : অসমীয়া সাহিত্যত দৃষ্টিপাত, বীণা
লাইব্ৰেৰী, ১৯৬১।

নেওগ, মহেশ্বৰ : অসমীয়া সাহিত্যৰ ক্ষেপৰেখা, চন্দ্ৰ
প্ৰকাশ, ১৯৬২।

বৈশ্য, ভৰনেশ্বৰী : বৈষণৱ যুগৰ অসমীয়া সাহিত্য,
মণিমাণিক প্ৰেছ, ১৯৬৩।

নেওগ, মহেশ্বৰ : সম্প্ৰয়ন, সাহিত্য অকাদেমি, ১৯৭১।

শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ : অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক
ইতিবৃত্ত, সৌমাৰ প্ৰিন্টিং পান্নিছিং
প্রাইভেট লিমিটেড, ১৯৮১।